

Mikołaj Macioszek (Gniezno)

Informacje o materiałach do badań nad oprawami książkowymi w spuściźnie ks. Leona Formanowicza w zasobie Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie

W magazynach Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie znajduje się wiele cennych zabytków piśmiennictwa, które w przeszłości wchodziły w skład zasobu kapituły kolegiackiej. Na przestrzeni wieków księgozbiór powiększył się m.in. o biblioteki prałatów i kanoników gnieźnieńskich oraz zakonów poddanych kasacji przez władze pruskie. Sam zasób wraz ze zwiększaniem swojej objętości był inwentaryzowany. Pierwszą próbę skatalogowania gnieźnieńskiego księgozbioru podjął się w latach trzydziestych XIX w. ks. Jan Zienkiewicz. Jego czterotomowe dzieło nie objęło jednak całości biblioteki. Pełnego zinwentaryzowania dokonał jego następca na stanowisku bibliotekarza w Bibliotece Katedralnej – ks. Jan Korytkowski¹. Na przestrzeni lat katalog przestał odpowiadać faktycznemu zasobowi, gdyż ten od śmierci Korytkowskiego znacznie się poszerzył. Próby kolejnego skatalogowania posiadanych starodruków podjęto się w 1968 r.² Do końca 2012 r. skatalogowano niespełna dwa tys. woluminów.

Z nastaniem kolejnego roku prace w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie podjął zespół pod kierownictwem dr. Piotra Pokory (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza), który w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki realizuje projekt *Inwentaryzacji zasobu Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie*³. Prowadzone prace inwentaryzacyjne mają na celu stworzenie nowoczesnego katalogu starodruków, który uwzględni także informacje o ce-

¹ J. Rył, *Biblioteka Katedralna w Gnieźnie w latach 1650-1975*, nadbitka z czasopisma „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1985, t. 51, s. 130-133.

² Tamże, s. 260.

³ Projekt grantowy *Inwentaryzacja zasobu Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie* finansowany jest z grantu NPRH MNiSW, nr 11H 12 0179 81.

chach fizycznych książek, co w przyszłości może się przyczynić do podjęcia dalszych badań nad zgromadzonym zasobem. Powstający katalog bez wątplenia da pewne podwaliny dla tegumentologów zajmujących się badaniem opraw książkowych.

W środowisku gnieźnieńskim tradycja badań nad oprawami książek sięga dwudziestolecia międzywojennego. W okresie tym bibliotekarzem i archiwistą kapitulnym był ks. Leon Formanowicz⁴. Wtedy też w bardzo szerokim zakresie poszerzał swoją wiedzę z zakresu bibliotekarstwa, spotykając się i wymieniając poglądy z innymi specjalistami w tej dziedzinie. Po otrzymaniu dekretu na stanowisko bibliotekarza podjął się prac mających na celu uporządkowanie zbiorów kapitulnych i seminaryjnych. Z biblioteki wyodrębnił zbiór 426 druków polskich XVI w.⁵, których katalog opublikował w 1930 r.⁶ Jeszcze większym dziełem były badania prowadzone nad gnieźnieńskim zbiorem inkunabułów, który wyodrębnił spośród druków wchodzących w skład księgozbioru kapitulnego i seminaryjnego. Podobnie jak w przypadku poloników, tak i dla książek piętnastowiecznych sporządził katalog. Pierwszą jego część, zawierającą 407 pozycji, opublikował w 1939 r.⁷ Druga, bazująca na zapiskach ks. Formanowicza, została wydana przez ks. Juliana Wojtkowskiego w 1969 r.⁸ Sam Formanowicz nie doczekał wydania kolejnej części swojego dzieła. Jego żywot został przerwany przez hitlerowców, którzy najpierw umieścili go w obozie w Dachau, by 4 maja 1942 r. zagazować go w komorze gazowej w Hartheim k. Linzu⁹.

Pamięć o tym wybitnym naukowcu jest wciąż żywa. W Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie pozostała wielka spuścizna, świadcząca o szerokich zainteresowaniach ks. Formanowicza. Jeszcze przed podjęciem funkcji kustosa w bibliotece kapitulnej zasłynął jako kolekcjoner m.in. rzadkich druków, ekslibrisów i obrazków z wizerunkami świętych¹⁰. Ponadto zachowała się jego korespondencja prowadzona z osobami prywatnymi oraz z różnymi instytucjami. Jednak szczególnie cenne są teczki wchodzące w skład swoistej spuścizny naukowej. Ten nieposiadający sygnatury zespół, oczekujący na wnikliwe rozpoznanie, obejmuje 35 ponumerowanych teczek. Wśród nich

⁴ Biografia: M. Formanowicz, *Ksiądz Leon Formanowicz, Kanonik Katedry Prymasowskiej w Gnieźnie. Życie i praca (szkic biograficzny)*, http://www.formanowicz.pl/gost/biografie/leon_formanowicz.pdf (dostęp 6 maja 2015 r.); zob. też *Słownik pracowników książki polskiej*, red. I. Treichel, t. 1, Warszawa-Łódź 1972, s. 229-300.

⁵ M. Formanowicz, *Ksiądz Leon Formanowicz*, s. 5.

⁶ L. Formanowicz, *Katalog druków polskich XVI-go wieku Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie*, Poznań 1930.

⁷ L. Formanowicz, *Katalog inkunabułów Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie*, z. I, Poznań 1939.

⁸ J. Wojtkowski, *Rekonstrukcja drugiego zeszytu katalogu inkunabułów Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie księdza Leona Formanowicza*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1985, t. 51, s. 81-124.

⁹ M. Formanowicz, *Ksiądz Leon Formanowicz*, s. 11.

¹⁰ Tamże, s. 4.

Fot. 1. Przykład odrysu. Teczka nr 6a, s. 2.

można znaleźć materiały dotyczące m.in.: kleru katedralnego, gnieźnieńskich kościołów, szkoły katedralnej, seminarium w Gnieźnie oraz gnieźnieńskiej biblioteki kapitulnej i seminaryjnej. Na pewno nie jest to zbiór kompletny, gdyż brakuje kilku z nich. Ostatnia została oznaczona liczbą 37. Większość otrzymała tytuły nadane przez ks. Formanowicza. Zapiski obejmujące jego badania nad inkunabułami i polonikami oraz ich oprawami znajdują się w sześciu teczkach¹¹. Można w nich znaleźć blisko tysiąc stron z odrysami całych okładek bądź ich poszczególnych elementów dekoracyjnych. Ponadto znajdują się tam informacje traktujące o miejscach oprawienia poszczególnych

¹¹ Część z tych teczek była wzmiankowana w opracowaniu *Biblioteka Katedralna w Gnieźnie w latach 1650-1975*, gdzie autorka wymienia je w bibliografii, zob.: J. Rył, *Biblioteka*, s. 122.

woluminów. Przy przeglądaniu teczek rzuca się w oczy ich uporządkowanie. Z jednej strony, mamy do czynienia z ułożeniem materiału ze względu na miejsce powstania oprawy, a z drugiej z podziałem rzeczowym. Pierwsza z teczek, oznaczona numerem 6, nosi tytuł *Oprawy wielkopolskie i poznańskie*. Zawiera 242 strony. Teczka nr 6a nosi tytuł *Oprawy małopolskie i krakowskie*. Zawiera 58 stron. Teczka nr 7 nosi tytuł *Oprawy oznaczone*. Zawiera 239 stron. Są to odrisy opraw pochodzących z inkunabułów opisanych w pierwszym zeszycie *Katalogu Inkunabułów*. Teczka nr 8 nosi tytuł *Biblioteka Kapitulna oprawy XV i XVI wieku*. Zawiera 227 stron, na których widnieją odrisy z opraw rękopisów kapitulnych, ze zbioru poloników oraz inkunabułów. Teczka nr 9 nosi tytuł *Śląsk [i] Prusy Królewskie*. Zawiera 64 strony. Ostatnia z teczek, oznaczona nr 14, jest najobszerniejsza. Nosi tytuł *Oprawy inkunabułów Biblioteki Seminarium Duchownego w Gnieźnie*. Zawiera 368 stron.

Materiały zawarte w powyższych teczkach zostały zeskanowane, dzięki czemu w najbliższym czasie powinny być udostępnione szerszemu gronu odbiorców. Pozostaje przy tym mieć nadzieję, że spuścizna ks. Formanowicza wraz z powstającym nowym katalogiem Biblioteki Katedralnej będzie impulsem do dalszych badań i prac z zakresu bibliologii czy też tegumentologii.

Mikołaj Macioszek

Informacje o materiałach do badań nad oprawami książkowymi w spuściznie ks. Leona Formanowicza w zasobie Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie

Streszczenie

Celem poniższego komunikatu jest poinformowanie o materiałach do badań nad oprawami inkunabułów i starodruków, znajdujących się w zbiorach Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie. Pochodzą one ze spuścizny ks. Leona Formanowicza, a z racji ich nieobecności w jakimkolwiek katalogu były praktycznie nieznanne szerszemu gronu naukowców.

Information on materials for researching book covers found in the heritage of father Leon Formanowicz in the collection of the Archdiocese of Gniezno Archive

Abstract

The aim of the article is to provide information about materials for researching covers of incunables and old prints, which belong to the Archdiocese of Gniezno Archive collection. They are a part of father Leon Formanowicz's heritage, and since they were not present in any catalog, they remained unknown to a broad academic audience.